

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БИЗНЕС ЗАҢДАРЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ОРТА

Халықаралық сауданы реттеу

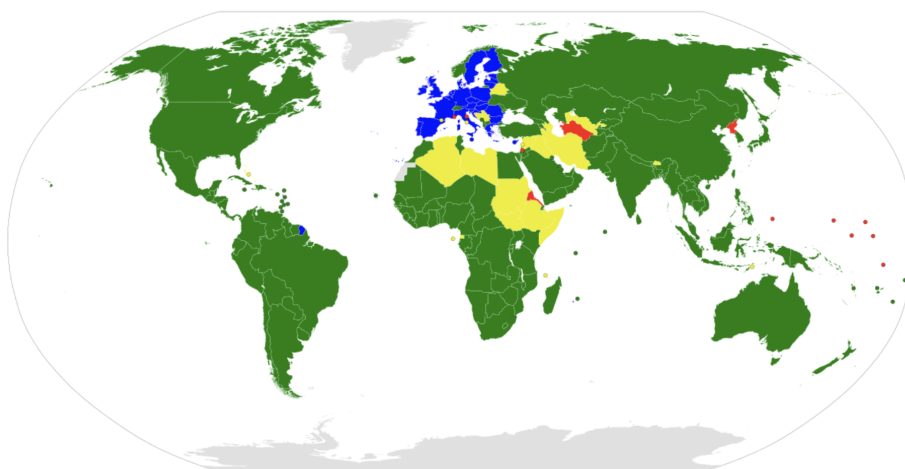

Дәрістің жоспары:

1. ДСҰ және Дүниежүзілік сауда жүйесі;
2. ДСҰ принциптері;
3. ДСҰ келісімдері.

1. Бұл тарау халықаралық сауда-саттықты халықаралық және мемлекеттік реттеуді қамтитын алғашқы екеуінің бірі. Әлемдік сауда жүйесіне қарап, сіз оның Тарифтер мен Сауда туралы Бас келісімге (ГАТТ) сәйкес дамитынын көресіз. ГАТТ-тың соғыстан кейінгі табысы Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) деп аталатын тұрақты халықаралық институтты құруға әкелді. ДСҰ-ның басты мақсаты – халықаралық саудадағы кедергілерді жою. Халықаралық сауданы дамыту, сондай-ақ, күшті өңірлік сауда-саттық блоктардың дамуына ықпал етті. Еуропалық Одақ (ЕО) және Солтүстік Американың еркін сауда туралы келісімі (NAFTA) – аймақаралық сауда интеграциясында ең табысты екі әрекет болып табылады. Еркін сауда заманының дәуірі 1940 жылдардың басында Ұлы Депрессияның алдында және кезінде болған протекционизмнің (жоғары тарифтер мен квота шектеуінің) алдын-алу үшін Құрама Штаттар мен Ұлыбританияның бастамасы бойынша басталды. ГАТТ 1948 жылы құрылды және 60 жылдан астам дамыған елдердегі орташа тарифтерді 40%-дан 4%-ға дейін төмендетті. Қазіргі уақытта ДСҰ-ға 162 мүше ел кіреді (5.1-сурет: «ДСҰ-ға мүше елдер»), бұл ЖІӨ-нің 96,7%-ын құрайды. Ресей 2012 жылы мүшелікке өткен соңғы сауда елі.

ДСҰ-на мүше елдер картасы

ДСҰ жүйесіне негізделген экономикалық теория 1817 жылы XIX ғасырдың басында экономист Дэвид Рикардо саяси экономия және салық салу негіздерінде 1817 жылы әзірлеген салыстырмалы артықшылықтардың теориясы болып табылады. Рикардоның теориясы Адам Смиттің халықаралық нұсқасы, оның 1776 жылғы «Табиғатты зерттеу және ұлттар байлығының себептері» деп аталатын оның кітабында баяндалған «Еңбектің мамандануы» туралы идеясы болды, онда Смит экономика пәндерінің әкелерінің қатарына қосылды. Қарапайым түрде, адамдардың ең жақсы амалдарын жасау арқылы экономикалық өсу мүмкіндігін алды, содан кейін қоғамдық ынтымақтастық негізінде басқа мамандар ұсынатын тауарлармен және қызметтермен сауда жасады. Бұл негіздеме еркін сауда туралы немесе елдер арасындағы сауда үшін жасанды кедергілерді (тарифтер мен квоталарды) жою. Жалпы экономикалық өсімге әкелетін барлық елдердің мүддесін кеңінен реттейді. Егер ұлттық салалар мемлекеттік субсидиялармен қорғалмаса немесе импорттық тауарларға шамадан тыс тарифтерді бағалайтын болса, онда елдер өнімді өндіруге мүмкіндік беретін өндірісті қайта құрылымдайды. Бұл олардың артықшылығын экспорттауға және өндірісте тиімсіз болатын тауарлардың арзан импортын сатып алуға мүмкіндік береді.

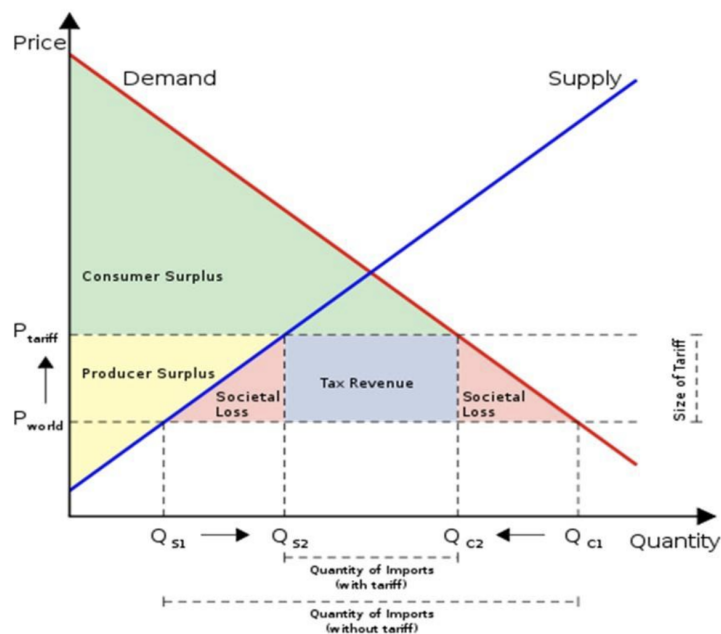

Суретте көрсетілген карта ДСҰ-ға мүше 162 елдің 159-ын көрсетеді. Тәжікстан мен Лаос 2013 жылы, Йемен мен Сейшел аралдары 2014 жылдары қосылды. ДСҰ-ға мүше болмай отырған екі ірі экономика – бұл Иран мен Алжирдің экономикасы.

ДСҰ құрылғанға дейін жан-жақты сауда жүйесі ГАТТ деп аталды. ГАТТ-тың бастапқы мақсаты бүкіл әлем бойынша тарифтерді төмендету арқылы еркін сауда-саттықты кеңейту болды. 1948 жылы ГАТТ құрылғаннан кейін, ГАТТ келіссөздерінің жеті раунды 1949 жылы Аннеси-раундымен бастап, 1994 жылы Уругвай раундымен аяқталып, Дүниежүзілік сауда ұйымын құрды. ДСҰ тұрақты мекемемен 7 раундтан кейін жүйенің ерекшелігін ауыстырды. ДСҰ-ға мүше елдер арасындағы негізгі келіссөздер әлі күнге дейін айналым деп аталады, бірақ ДСҰ қамқорлығымен өтеді. ГАТТ-ның ең үлкен жетістігі тарифтердің төмендеуі және импортталатын тауарлардың төлемі болды. Жоғары тарифтер халықаралық сауданың негізгі кедергісі болды. Жоғары тарифтер Ұлы Депрессияны ұзартуға алып келген негізгі факторлардың бірі еді. АҚШ-тың 1930 жылғы Смут-Хоули заңы тарифтерді 50-ден 100%-ға дейін көтерді. Келесі WorldWarII, 1947 жылы, Женевада, негізгі державалар ГАТТ-ды бүкіл әлемдегі тарифтерді төмендету міндетін мақұлдады.

Тарифтерді жоюдың экономикалық артықшылықтары суретте көрсетілген: «Еркін сауда теориясы». Суретте импорттық тауарларға тарифтерді орналастырудың әсері көрсетілген. Тарифті бағаламас бұрын нарықта жақсы өнімнің бағасы P-World болып табылады. Баға P-Тариф тарифіне байланысты көтеріледі. Баға неғұрлым жоғары болса, QS1-ден QS2-ке дейін ұлғайып, QC1-ден QC2-ке дейінгі сұранысты азайтады. Бұл жағдайда тұтынушылар нашар сезінеді, өйткені тұтынушылардың пайдасы азайып кетеді, ал өндірушінің пайдасы үлкен болады, содан кейін мемлекет қосымша салық түсімін алады.

Еркін сауда теориясы

Алайда тұтынушылар үшін өндірушілердің пайдасы – мемлекеттік кірістер. Таза әлеуметтік шығындар екі үшбұрышпен көрсетілген. Осылайша, тарифтер әлемінде тарифті азайту қоғам үшін таза пайда әкеледі. ГАТТ шеңберінде, егер елдер өз нарықтарын ашуға келіссе, олар тарифтерге қатысты өз міндеттемелерін байланыстыруы керек, ал төбешік/потолок тарифтік ставкалар бойынша төбешектерді орналастыру болып табылады. Елдер өздерінің тарифтік мөлшерлемелерін шектеулі мәндерден төмендете алады, бірақ шектелген мәннен аспайды. Уругвай раунды сауда-саттық көлемін күрт арттырды, ол міндетті міндеттемелерге жатады.

Тарифтердің шектеулі мөлшері 1986 жылға дейін және Уругвай раунды соңында ие тауарлардың үлесі дамыған елдер үшін 78%-дан 99%-ға, өтпелі экономикасы бар елдер үшін 73%-дан 98%-ға дейін және дамушы елдер үшін 21%-дан 73%-ға дейін өсті. Нәтижесінде қазіргі заманғы тарифтер 4-тен 5%-ға дейін, еркін сауда туралы келісімдерде тіпті 0%-дан төмен болады.

Тарифтердің төмендеуі нарықтық тұрақтылық пен қауіпсіздіктің айтарлықтай артуына алып келді. Уругвай раунды тек ДСҰ-ды ғана емес, сонымен қатар, отандық өндірістерді заңсыз мемлекеттік субсидиялау, қызметтерді сатуға кедергі келтіретін және зияткерлік меншік құқықтарын бұзатын тарифтік емес салаларға алғаш рет қол қойылған келісімдер пакетін енгізді. АҚШ Сауда министрлігі сауда кедергілерін, оның ішінде тарифтерді ғана емес, сандық шектеулерді, импорттық лицензиялауды және кедендік кедергілерді де; стандарттар, тестілеу, таңбалау және сертификаттау; мемлекеттік сатып алулар, экспорттық субсидиялар, сервистік кедергілер, зияткерлік меншік пен инвестициялық тосқауылдардың қорғалмауын да анықтайды.

ДСҰ келісімдерінің пакеті барлық сауда түрлерін қамтиды. ДСҰ және ДСҰ арқылы әлемдік сауда жүйесін ырықтандыруға қарамастан, даудың негізгі бағыттары қалады. Доха раундының қорытындысы «Солтүстік» (дамыған) және «Оңтүстік» (кем дамыған) елдер арасында бөліну себебінен кейінге қалдырылды. 2001 жылы Доха раунды шақырылды, бірақ соңында Солтүстік пен Оңтүстіктің арасында бөліну болды. Дегенмен 2013 жылдың желтоқсанында Бали пакеті деп аталатын келісімге қол жеткізілді. Келісімде дамушы елдердің әлемдік нарықтардағы сауданы жеңілдету мақсатында импорттық тарифтер мен ауылшаруашылық субсидияларын төмендетуге бағытталған. Дамып келе жатқан елдер дамушы елдерден ауыл шаруашылығы өнімдеріне импорттық квотаны түзету не болмаса жою туралы келісті. Балилік келісімнің тағы бір маңызды мақсаты – кедендік бюрократия мен әлемдік сауданы жеңілдету үшін формальды реформалау. Егер Бали пакеті толығымен іске асырылса, бұл халықаралық сауданың 1 триллион долларға ұлғаюына және 21 миллион жаңа жұмыс орындарын құруға әкеледі деп бағаланды.

2. ДСҰ келісімдері 1994 жылы құрылғанымен, ДСҰ алдындағы «ГАТТ» келісімдері деп аталатын жан-жақты келісімдер кейінірек түзетілмеген болса, қалады. Сондықтан ГАТТ-ның ережелеріне сілтемелер әлі де қолданылады. ДСҰ ГАТТ келісімдерінің басқарушы органы және орындаушысы болып табылады. ДСҰ-ның халықаралық сауда режимі ГАТТ-ның үш негізгі қағидасына негізделген: 1) ең қолайлы мемлекет принципі, 2) ұлттық оңалту принципі және 3) ашықтық қағидаты. Үш мақсаттың бәрі кемсітпеу туралы тұжырымдаманы насихаттауға бағытталған, оған сәйкес елдер әртүрлі сыртқы сауда әріптестері арасында немесе отандық тауарлар мен импортталатын тауарлар арасында кемсітушілікке жол берілмейді.

Ең қолайлы ұлттық принцип халықаралық деңгейде тарифтерді төмендетудің бір жолы. Егер екі ел бір-бірімен төмен тарифтер туралы келіссөз жүргізсе, олар барлық ДСҰ-ға мүше елдер үшін төмен ставкаларды қамтамасыз етуі тиіс. Егер ел екі жақты келісім бойынша сауда серіктесіне пайда әкелсе, ол бұл жеңілдіктерді ДСҰ-ның барлық басқа мүшелеріне беруге міндетті. Мәселен, егер мемлекет сауда кедергілерін төмендетсе немесе ішкі нарыққа шығатын болса, ол мұны өзінің барлық сауда серіктестері үшін жасайды. Бұл ережені қоспағанда, екі немесе одан да көп елдерге NAFTA немесе Еуропалық Одақ сияқты кеден одағы сияқты еркін сауда аймағын құруға, бұл бірыңғай ел ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, ССТ мүше елдер үшін елдің барынша төмен тариф орнатуы ДСҰ ережесін бұзбайды. ГАТТ-ның 14-ші бабында: Уағдаласушы Тараптар (ДСҰ-ға мүше елдер) ерікті келісімдер арқылы сауда еркіндігін арттырады, елдердің экономикалары арасындағы тығыз интеграция жасайды. Кедендік Одақтың немесе еркін сауда аймағының мақсаттары басқа елдердің сауда-саттық кедергілерін көтерудің орнына, елдер арасындағы сауда-саттықты жеңілдету болып табылатынын мойындайды.

3. Қазіргі уақытта әлемде 300-ге жуық еркін сауда туралы келісім бар.

Ұлттық режимнің принципі әкелінетін тауарлар мен ел ішінде өндірілген тауарлар арасында кемсітуге тыйым салады. ГАТТ-ның 3-ші бабында әкелінетін тауарларға отандық өнімдерге жұмсалған шығындардан асатын тікелей немесе жанама салықтар әсер етпейтіні көзделеді. 3-ші бапта импортталатын тауарларға «ұлттық шығу тегіне арналған тауарларға қарағанда кем емес қолайлы режиміне» рұқсат беру туралы айтылады. «Ұлттық режим тауар сыртқы

нарыққа шыққанда қолданылады. Өнім, интеллектуалдық меншік құқығы немесе қызмет сыртқы нарықта болғаннан кейін, ол импорт уақытында басқаша өңделуге болатын болса да, ол тауарларға, қызметтерге және зияткерлік меншік құқықтарына ұқсастықты қабылдауы керек. Демек, әкелінетін тауарларға кедендік баж салығы ұлттық сауықтыру режимін бұзу болып табылмайды. Қитұрқы сауда кедергісі импорт талаптарына деген, мысалы, ұлттық сауықтыру режимінің бұзылуына апарып соғатын шабуылға ұшырайтын жағдай болады.

Мысалы, шетелдік тауарлардың жоғары стандарттарға сәйкес келуі немесе отандық тауарларға қарағанда қатаң сынақ немесе тексеруден өтуі талап етіледі. Уоррен Corp. v. EPA ісі, ол ГАТТ талаптары бойынша халықаралық міндеттемелер ішкі талаптарға қайшы келуі мүмкін екендігін көрсетуі керектігін байқатты. Мәлдірлік қағидаты ДСҰ-ға мүше елдерді импорттаушы елдерге импорттық және тапсырыс туралы заңдармен қамтамасыз етуді талап етеді. Сонымен қатар, импорттық ережелер импорттаушы тараптар импорт талаптарын шатастырмау үшін тұрақты және нақты болуы керек.

ДСҰ келісімдерінің көпшілігі үкіметтерді импорттық саясат пен практиканы ашық түрде жариялауды талап етеді, мұндай саясат пен тәжірибеде өзгерістер ДСҰ-ға ресми хабарлама беруді талап етеді. Саудаға кедергі келтіретін бөгеттер, мысалы, негізсіз сапа және денсаулыққа қатысты шектеулер көбінесе ұлттық деңгейде де, мәлдірлік қағидатына қатысты да бұзылады.

ДСҰ сыншылары. ДСҰ-ның соңғы екі принципі: «әлжуаз дамыған елдер үшін артықшылықтар» мен «қоршаған ортаны қорғау» мәселелерін дұрыс шеше алмады деп санайды. «Жоғарыда айтылған келіссөздердің Доха раундының ыдырауы – экономикалық дамудың баяу қарқынымен дамыған елдердің бұзылуының символдық мағынасы. Бұдан басқа, қоршаған ортаны қорғау саласында ДСҰ-ның сын-ескертпесі талқыланады. 1980 және 90-шы жылдары адамдар халықаралық сауда туралы заңның ұлғаюына куә болды. Сауда-саттықты кең көлемде ырықтандыру ГАТТ-ның Уругвай раундын табысты аяқтауында айқын көрінеді.

ГАТТ-нен тыс кеңейту, дәстүрлі тарифтерді төмендету мандаты еркін сауда қозғалысы қаншалықты кең болғанын көрсетеді. Дүниежүзілік сауда ұйымын құру туралы келісім Дүниежүзілік сауда ұйымын құру туралы негіздемелік құжат болды. Келісімдер пакеті «ДСҰ туралы келісім» деп аталады. «Келісімнің, негізінен техникалық сипатта болатын халықаралық келісімшарттардың бірқатар халықаралық экспорттаушылар мен импорттаушыларға қатысы бар: санитарлық және фитосанитарлық шаралар қолдану туралы келісім; Сауда бойынша техникалық кедергілер туралы келісім; Кедендік бағалау коды; Алдына ала тексеру туралы келісім; Шығу тегі туралы ереже; Импортты лицензиялау рәсімдері туралы келісім; Мемлекеттік сатып алу туралы келісім; Санитарлық және фитосанитарлық шаралар қолдану туралы келісім: техникалық стандарттар туралы келісім.

Басқа негізгі келісімдер – саудадағы қызмет көрсету туралы Бас келісім (GATS), сауда келісімі, зияткерлік меншік құқықтарының аспектілері (ТРИПС) және саудаға қатысты инвестициялар туралы келісім. Ел ДСҰ ережелеріне сәйкес ГАТТ қағидаларын бұзған кейбір елдерден тауарлар импортына кедергі келтіре алады. Бұл жазалау кедергілері, әдетте, шетелдік компаниялар тарапынан компанияларға заңсыз субсидиялар беру немесе экспорттаушыға сыртқы нарыққа тауарды жеткізіп беруді және «мұздатуды» айыптаған кезде жауап береді. Демпинг – шетелдік компанияның тауарды нарықтағы бағадан әлдеқайда төмен бағамен экспорттауы және сатуы. Демпингті дәлелдеуге болады, бұл тауарлардың өзін экспорттаушы елдегі тауарларды сататын бағасынан өзіндік құнынан төмен бағамен немесе өз бағасынан төмен сатылатындығымен дәлелденеді. Кез келген өтемеақы шараларын (тарифтерді) қабылдағанға дейін, жәбірленушіге айналған ел ДСҰ дауларын шешу арқылы ДСҰ-дан рұқсат алуға тиіс.

Дәрісте қолданылған материалдар келесі қайнаркөздерден алынған

1. International Business Law and the Legal Environment, 3rd edition, Larry DiMatteo;
2. <http://www.istpravda.ru/upload/iblock/67b/67b061601bfa7d4b8608f75891a9ef94.jpg>.